

Pinelopi Delta, entre Grècia i Alexandria

Penelope Delta, between Greece and Alexandria

Toni Góngora

Filòleg clàssic i traductor

Article rebut: 4 de març del 2023

Sol·licitud de revisió: 15 de març del 2023

Article acceptat: 1 d'abril 2023

Góngora, Antoni. 2023. Pinelopi Delta, entre Grècia i Alexandria. *Aérides* 4, pàgs. 45 - 51.

Resum: Presentació de la figura de Pinelopi S. Delta destacant el canvi de la imatge que teníem de l'escriptora a partir de la publicació de l'obra autobiogràfica i la seva relació amb Alexandria.

Paraules clau: Pinelopi S. Delta, Literatura infantil, Memòries, Alexandria

Abstract: Presentation of the figure of Penelope S. Delta, highlighting the change in the image we had of the writer since the publication of the autobiographical work and her relationship with Alexandria.

Key words: Penelope S. Delta, Children's literature, Memoirs, Alexandria

Pinelopi Delta. Imatge: Museu Benakis.

Si en general és difícil separar vida i obra d'un escriptor, en el cas de la nostra autora és radicalment impossible. S'imposa, doncs, traçar quatre pinzellades sobre la seva biografia. Pinelopi S. Delta (1874-1941) va néixer a Alexandria, on va viure més de la meitat de la seva vida, al si d'una família benestant. Son pare, Emmanuïl Benakis, que s'havia dedicat al comerç del cotó, va ser una persona molt influent tant a Alexandria, on fou president de la comunitat grega, com a Grècia, on va exercir de diputat, ministre d'economia i batlle d'Atenes. Liberal, sempre al costat de Venizelos, com Pinelopi Delta i la resta de la família. El 1895 Pinelopi contraurà matrimoni amb Stéfanos Delta —a qui apreciava i respectava, però a qui no va estimar mai— en un enllaç decidit pels pares.

Res d'extraordinari, incloent-hi una educació severa, que no haguessin viscut altres noies de l'alta burgesia grega del seu temps. Però l'estiu del 1905 (Delta 2013, 666):

I llavors va arribar l'huracà que ho va escombrar tot, que ho va aixecar i s'ho va endur tot al seu pas, pau, resolucions, tranquil·litat, grisor. I d'aleshores ençà no he conegut més que color, sentiment, sotrac, dolor, volada, llamps i tempestes i devastacions, i l'huracà es va endur la rutina gris sense color i em va elevar a altres mons més enllà de l'univers.

L'huracà es diu Íon Dragumis (1878-1920), aleshores vicecònsol grec a Alexandria, el gran amor de la seva vida. L'atzucac a què condueix aquella relació la portarà a dos intents de

suïcidi consecutius. Confessa la situació al marit amb la intenció d'obtenir el divorci, però topa amb l'oposició de la seva pròpia família i es produeix la ruptura definitiva amb Íon Dragumis.¹ A partir de llavors consagrarà la seva vida a escriure, la literatura es convertirà en una via de sortida.

En efecte, amb la narració *Dolor de nen* (1909) i sobretot amb les novel·les *Per la Pàtria* (1909) i *En temps del Matabúlgars* (1911) inicia el seu camí en les lletres gregues i, alhora, enceta el capítol de la literatura infantil a Grècia. I no només inaugura el gènere, sinó que ho fa amb tant d'encert, que el seu nom quedarà gravat en la memòria de generacions de lectors fins avui. Segurament és en aquest sentit que s'han d'interpretar les paraules de Roderick Beaton quan afirma que «*En temps del Matabúlgars* és la novel·la més exitosa de totes les èpoques» (Beaton 1996, 145), i encara resulta més reveladora l'anècdota que explica Alki Zei a l'addenda d'*En Toni l'Entremaliat* (Delta 2022, 288):

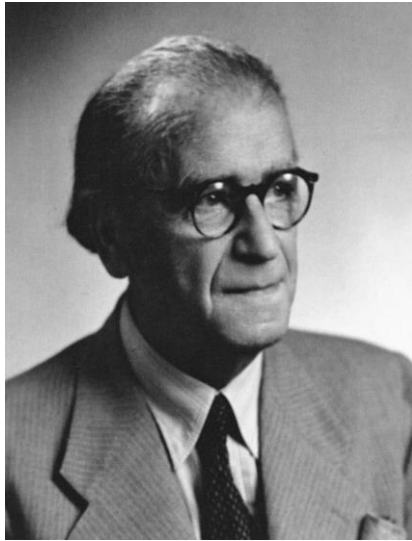
Íon Dragumis.
Imatge: Wikimedia Commons

En temps de la dictadura dels Coronels, el 1967, ens vam trobar autoexiliats a París amb en Màrios Ploritis. En una de les nostres trobades no sé com va anar que va sortir a la conversa na Delta i, una en Màrios, una jo, vam començar a dir frases senceres d'*En temps del Matabúlgars*. I havien passat més de quaranta anys des que l'havíem llegit. La seva manera d'escriure et captivava fins a tal punt que se't clavava a la memòria i ja no en sortia.

A aquest caràcter encisador de la prosa, hi contribuïa l'ús de la *dimotikí*, la llengua popular, un fet remarcable si es té en compte el context social i familiar. Ella mateixa confessa que de petita havia après a llegir en anglès i en grec, però que odiava els llibres grecs, escrits en una llengua inintel·ligible. Naturalment, es referia a la *katharévousa*, la llengua culta. En canvi, els llibres anglesos, els devorava. Després va aprendre francès, que serà la llengua dels seus primers escrits (*Mémoires* 1899). No poden ser més aclaridores les seves paraules (Delta 1980, 146):

Quan pensàvem que ens fariem grans i no sabríem la nostra llengua, apartàvem aquest pensament molest. Perquè, al cap i a la fi, què era el grec i de què ens serviria? Quants eren els grecs i de quina utilitat els era el grec? Tots apreníem llengües estrangeres i tots els nens amb qui ens relacionàvem parlaven anglès o francès entre ells i amb la majoria dels pares. Nosaltres també ho fariem així quan fóssim grans. I ens escriuríem en anglès o en francès, entendríem el que dèiem. Mentre que en grec era com si parlessis xinès amb els ύμιν i els ύμᾱς.

¹ La relació amb Íon Dragumis finalitza el 1909, quan ell ja n'havia iniciat una altra amb l'actriu Marika Kotopuli. A partir d'aquell moment i fins a la seva mort, Pinelopi Delta vestirà de negre.

Manolis Triandafil-lidis.
Imatge: Arxiu ELIA-MIET

Aquestes prediccions no es van acomplir i, primer sota la influència del seu marit, Stéfanos Delta,² però sobretot sota la d'Íon Dragumis, que la va posar en contacte amb la primera generació de demoticistes de la Societat Educativa,³ Pinelopi Delta va fer el pas a la *dimotikí*.⁴ Més tard, el 1907, a Frankfurt, va conèixer Manolis Triandafil-lidis, que la connectaria amb la generació més jove de demoticistes: Aléxandros Delmuzzos i Dimitris Glinós. Amb ells va col·laborar posteriorment en la publicació del *Butlletí de la Societat Educativa*, de la qual va ser membre a partir de l'any 1910. Pel que fa a la llengua, lluny de solucions extremes, va escriure en una *dimotikí* planera: de fet va seguir un camí intermedi més proper al model de llengua que finalment es va imposar. Cal dir que, almenys en els seus primers llibres, va comptar amb l'assessorament lingüístic d'Argiris Eftaliotis i Manolis Triandafil-lidis.

Val a dir, però, que la llengua per a ella només era el mitjà, no pas el fi, tal com explicita en una carta a Iannis Psikharis en resposta a les crítiques que va rebre perquè no feia servir sempre i estrictament les formes de la *dimotikí* (Delta 1997, 352):

La llengua per a mi no és un fi sinó un mitjà per dir als nostres nens algunes coses que vull despertar en les seves ànimes, i, per dir-los aquestes coses, faig servir la llengua que parlem tots, que parlen ells també i que es troba en estat de transició, molt influenciada per la *katharévussa* que ha imperat a les nostres escoles durant tants d'anys.⁵

I quines són les coses que volia despertar en les ànimes dels nens? Segons que confessa a Palamàs, va trobar que hi havia una manca tan gran de llibres par a infants que es va decidir a fer el pas sense gaires pretensions, només amb la intenció de «fer alguna cosa grega, amb idees gregues en un ambient grec» (Delta 1997, 22). Per entendre cap a on apunten aquestes *coses gregues*, aquest hel·lenocentrisme, cal tenir en compte, entre altres factors, que amb Íon Dragumis no només va compartir un amor apassionat, i platònic, sinó també l'amor per la pàtria, una visió sobre el futur de Grècia i un punt de vista que feia dels búlgars els enemics ancestrals de la nació grega. És per això que la qüestió de Macedònia, la disputa entre grecs i búlgars per aquest territori, es converteix en un dels elements

² Va traduir al grec demòtic Epictet i Marc Aureli.

³ Es tracta de l'Εκπαιδευτικός Όμιλος, del qual Dragumis era membre fundador. La Societat defensava una reforma lingüística i pedagògica que eliminés els efectes perniciosos que tenia sobre l'escola el domini de la *katharévussa*, la llengua culta.

⁴ Un pas que l'ambient familiar no encoratjava gens. Basta dir, a tall d'anècdota, que la seva mare, Virginia Benaki, no va llegir mai cap obra ni cap publicació de la filla, ni tan sols la *Vida de Jesús*, que li havia dedicat, perquè estaven escrites en grec demòtic.

⁵ Carta del 25 d'abril de 1910.

centrals de la seva obra. En el mateix sentit s'ha d'interpretar el seu interès per Bizanci, concretament pel període de la dinastia macedònia, que es reflecteix en les dues novel·les històriques *Per la Pàtria* i *En temps del Matabúlgars*.⁶ En efecte, Íon Dragumis i Pinelopi Delta es troben a la mateixa tendència literària de començaments dels segle XX que Roderick Beaton (1996, 144) anomena novel·la ideològica.

En resum, Penelopi Delta és el gran referent de la literatura infantil grega, implicada en el moviment de defensa de la *dimotikí* i en la promoció de certs valors entre els nens, essencialment l'amor a la pàtria. Però potser el seu gran mèrit, i segurament el motiu pel qual el seu nom ha restat en la memòria de generacions de lectors, rau en la connexió amb el món real dels nens. Per dir-ho amb paraules d'Alki Zei (Delta 2022, 288):

Va ser la primera vegada que vaig trobar nens reals com nosaltres en un llibre, amb les seves entremaliadures, les relacions entre ells i les relacions amb els adults exactament igual com les vivíem nosaltres.

I encara:

Si ella no hagués existit abans, nosaltres, les generacions següents, no sabríem com ha de ser un llibre infantil perquè els nens se l'estimin.

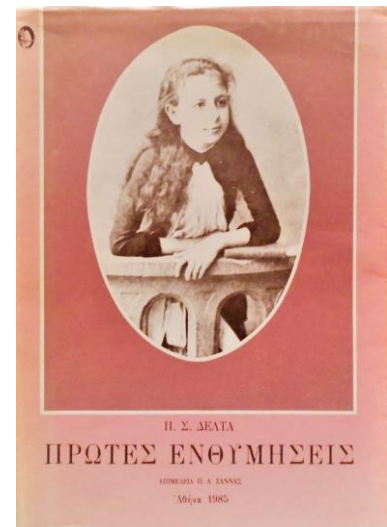
Portades d'edicions de *En Polissó* (Μάγκας) i *En Toni l'Entremaliat* (Τρελαντώνης)

Aquesta seria, si fa no fa, la imatge que tindríem de P. Delta a partir de l'obra publicada en vida seva, però és del tot incompleta. A partir de 1956 comença a editar-se la correspondència que va mantenir amb personatges importants de la seva època, demoticistes (Aléxandros Pal·lis, Iannis Psikharis, Manolis Triandafil·lidis, Aléxandros Delmuzzos i d'altres) i escriptors (Kostís Palamàs, Argiris Eftaliotis i Stratis Mirivilis), amb

⁶ Val a dir que va comptar amb l'assessorament del gran bizantinista francès Gustave Schlumberger, a qui coneixia personalment i amb qui va mantenir una correspondència regular.

els quals tracta d'igual a igual sobre temes que afecten la llengua, la literatura, l'estètica, etc.⁷ I també amb polítics, especialment amb el seu amic i admirat Elefthérios Venizelos. Però allò que ens dona una altra dimensió de la nostra autora és el que en podríem dir les seves memòries, i no és fins a la dècada dels vuitanta del segle XX que no es comencen a publicar.⁸ Encara que són escrites per a les filles (i per a ella mateixa), els prega de respectar-les i no destruir-les, perquè tots aquells papers «són un pas més en l'evolució, la cultura, la formació moral de la humanitat, formen part de la via dolorosa que la humanitat ha recorregut i recorre.»⁹ Escrits personals, doncs, però amb valor universal. Les seves filles no havien volgut que es publicuessin i no van sortir a llum fins que no van morir.¹⁰

Pels fulls de la seva autobiografia veiem passar la seva infantesa marcada per una educació severa, amb dèficit d'afecte i amb episodis traumàtics. Hi veiem l'amor dissortat d'una jove fadrina, l'acceptació resignada d'un matrimoni concertat pels pares, i, ja mare, l'enamorament i l'apassionament desfermats que deixen un senyal indeleble en la seva obra i en la seva vida, o sigui Íon Dragumis, els intents de suïcidi...¹¹ I sobretot hi veiem Alexandria, una ciutat que odiava, la capital del dolor, i que no va mitificar mai. No cal dir que Alexandria també apareix com una ombra a *Toni l'Entremaliat*¹²—els petits protagonistes alexandrins passen l'estiu al Pireu— i és l'escenari on es desenvolupa gran part de la novel·la *En Polissó* (Delta 1935),¹³ però aquí la ciutat és descrita per a algú que no la coneix, mentre que a les memòries simplement hi és, és viscuda des de dins i, justament per això, són un testimoni autèntic i excepcional de l'Alexandria de les acaballes del segle XIX i començaments del XX.

Portada de *Primers records*
(Πρώτες ενθυμήσεις)

De fet, d'aquestes obres autobiogràfiques, només les *Memòries 1899* van ser escrites a Alexandria i, a més a més, en francès amb molts diàlegs en anglès i algunes frases en grec.

⁷ De vegades les cartes s'aparten d'aquest temes i toquen detalls més mundans, com ara el que A. Pal·lis escriu a P. Delta en una carta del 29 de febrer de 1907: «La setmana passada vaig estar a Barcelona, on m'he assabentat que havíeu anat. Em sap greu de no haver-hi anat junts. Hi vaig menjar cireres d'arboç vermelles vermelles. També hi vaig escriure una cançó a les catalanes de la Rambla. Un xic picant.» (Delta 1997, 61).

⁸ Es tracta, per ordre de publicació, dels *Primers records* (1980), *Memòries 1899* (1990 en traducció al grec), *Memòries 1921* (1996) i les *Memòries 1940* (2007).

⁹ Anotació de les *Memòries 1921*.

¹⁰ Va ser el net de l'escriptora, Pavlos Zannas, dipositari del seu arxiu, qui les va començar a publicar, feina que ha continuat el seu fill, Aléxandros P. Zannas.

¹¹ Finalment se suïcidà el 1941. Pren verí el 27 d'abril coincidint amb l'entrada dels nazis a Atenes i morí cinc dies més tard.

¹² Delta 2022. N'hi ha traducció al català: *En Toni l'Entremaliat*, 2023: <https://www.amazon.es/dp/B0C7T7PHLD>.

¹³ N'hi ha traducció al català: *En Polissó*, Barcelona: Associació Editorial Garbuix, 2014.

Es podria dir que és un reflex de l'ambient cosmopolita de la ciutat. Per il·lustrar aquest multilingüisme serveixi d'exemple el cas de Manolis Benakis, son pare, que parlava bé l'anglès, encara que amb accent estranger, sabia prou francès com per mantenir una conversa sobre qualsevol tema, parlava italià «com tothom a Egipte» i també l'àrab amb fluïdesa (Delta 1980, 142-143).

Malgrat que Pinelopi viu en un món més aviat tancat, aquestes obres no deixen de retratar una part de la geografia física i humana d'Alexandria. Hi veiem néixer i desenvolupar-se el *Quartier Grec* (així anomenaven el barri grec, en francès; Delta 1980, 114):

En aquell any [1883], tots els grecs més destacats d'Alexandria van comprar solars al carrer Rosette, més enllà de la ciutat construïda, en un lloc encara desert cap a la porta de la ciutat que tancava el carrer Rosette. Llavors es van enderrocar les portes, i tot aquell lloc anomenat Porte Rosette, que tancava la ciutat en direcció a Ramleh, es va convertir en parcs i jardins. Com que només van ser els grecs els que van comprar aquells terrenys apartats i hi van construir les seves cases junts, aquest barri va rebre el nom de *Quartier Grec*. Era el barri més pròsper d'Alexandria, perquè s'hi construïen belles cases unifamiliars, totes envoltades de jardins, i es plantaven arbres pertot, es feien parterres, i en la terra rica d'Egipte van créixer i florir en pocs mesos. A finals d'estiu, quan vam baixar de Ramleh, vam anar directament a la nostra nova llar, al *Quartier Grec*, l'octubre de 1884.

Fins que abandoni Alexandria aquest serà el seu barri, on viuen pares, germans, oncles, cosins, amb el teatre Zizínia, molt popular entre els grecs i utilitzat per a les seves actuacions amb finalitats benèfiques, l'hospital, l'estació de tram que els du als banys o al Casino a Ramleh, on a finals dels segle XIX les famílies benestants, entre les quals els Benakis, construïran cases d'estiueig.

I de vegades en aquests llocs s'esdevenen episodis de fets històrics rellevants, com ara la Revolució d'Arabi Paixà en 1882 (Delta 1980, 51-52):

La revolució havia esclatat a Alexandria, els fellah van matar els europeus amb pals i ganivets, van córrer cap a l'estació i van matar tots els que havien baixat a la ciutat des de Ramleh amb el tren de les tres.

En fi, tal com remarca Theódoros N. Sotirópulos, després d'expressar la sorpresa davant el canvi radical de la imatge que es tenia de P. Delta a partir dels escrits coneguts dècades després de la seva mort, aquestes obres (Sotirópulos 2006, 401):

estan dominades per l'amor (i la seva absència) i per la política absolutament contemporània, sense màscares ni disfresses històriques, com feia el seu compatriota Kavafis que l'escenificava, sens dubte de manera extraordinària, en els seus poemes.

Ara que ja som al cap del carrer, no volia deixar passar l'avinentesa de l'aparent no relació de la nostra autora amb Kavafis. I és que, malgrat compartir algunes amistats i pertànyer al mateix cercle de demoticistes, no hi ha documentada cap trobada entre P. Delta i

Kavafis. Entre les amistats del gran poeta hi ha el germà de Pinelopi, Andonis Benakis,¹⁴ i l'amor de la seva vida, Íon Dragumis,¹⁵ amb qui Kavafis mantindrà correspondència. El 1916 Fílipos Dragumis (1984, 111), el germà petit d'Íon, va ser destinat al consolat grec d'Alexandria i va deixar constància de la relació amb tots dos:

A la tarda he anat a casa de Kavafis, m'ha parlat amb gran consideració del meu petit assaig a *Nea Zoí* sobre el demoticisme. I ahir, quan era a casa de la senyora Delta, em va parlar del meu assaig amb autèntica satisfacció. Els aprecio a tots dos i per això he valorat la seva aprovació i m'ha complagut perquè no l'esperava en tan alt grau.

BIBLIOGRAFIA

- Beaton, Roderick. 1996. *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία [Introducció a la literatura grega moderna]*. Atenes: Νεφέλη (= *An Introduction to Modern Greek Literature*. Oxford: Clarendon Press, 1994).
- Delta, Pénélope S. 2013. *Alexandrie, capitale de la douleur. Mémoires 1899*. Alexandria: Centre d'Études Alexandrines.
- Delta, P. S. 2022 [1932] = Δέλτα, Π. Σ. *Τρελαντώνης [En Toni l'Entremaliat]*. Atenes: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- . 1935. *Μάγκας [En Polissó]*. Atenes: Κασταλία.
- . 1980. *Πρώτες Ενθυμήσεις [Primers records]*. Atenes: Ερμής.
- . 1997 [1956]. *Αλληλογραφία 1906-1940 [Correspondència 1906-1940]*. Atenes: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Dragumis, Fílippos. 1984 = Δραγούμης, Φίλιππος. *Ημερολόγιο. Αλεξάνδρεια 1916 [Diari. Alexandria 1916]*. Atenes-Iànnina: Εκδόσεις Δωδώνη.
- Sotirópulos, Theódoros. 2006 = Σωτηρόπουλος, Θεόδωρος Ν. «Μέσα μου γίνεται χαλασμός. Ιδεολογία και Πολιτική στο έργο της Π. Σ. Δέλτα [Al meu endins s'esdevé un daltabaix. Ideologia i política en l'obra de P. S. Delta]», en Zannas, Alekos (ed.), Π. Σ. Δέλτα. *Σύγχρονες προσεγγίσεις στο έργο της [P. S. Delta. Aproximacions contemporànies a la seva obra]*. Atenes: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», pàgs. 383-432.

¹⁴ Mostra de l'amistat que els unia són el fet que col·loqués Al. Sengópulos (l'hereu de Kavafis) a l'empresa familiar per intercessió del poeta o que, quan Andonis es va traslladar definitivament a Atenes (1926), li demanés que el seguís, cosa que ell no va acceptar.

¹⁵ Segons Iorgos I. Ioannu, Íon Dragumis en el seu dietari es refereix a Kavafis quan parla, entre altres persones, d'un poeta d'Alexandria a qui «s'ha guanyat i potser que l'utilitzi algun dia» (introducció al *Dietari. Alexandria 1916* de Fílipos Dragumis).